

„Проростає комуна на наших полях“

Тоді встав Дорош і побрів стежкою протоптаною до хати, а в голові старій дум багато, теж старих але чомусь вперше здалось сивому, що навіть дуб кряжистий на узліссі привітно шелеснув гиллям, та й шепотом шепним мовив:

„Рутою-мятою зеленою,
проростає комуна
на наших полях...“

А якось згодом комунці їхали повз узлісся із своїм загonom, отамана Лиха везли с собою підстріленого ще й мотуззям зашнурованого. Зупинилися вони біля могили тієї і сальву з рушниць вгору дали, забитих товаришів шануючи...

Закопали вони й собі на могилі тій кіпця ясенowego, зафарбували червоно ще й на зорі написа вибили, що лягло отут двоє невідомих — за комуна лягло...

А. Шиманський - Збінський

ВІД КИЇВА ДО ДНІПРЕЛЬСТАНУ

(Дорожні нотатки)

„Ілліч“

„Чуден Днепр при тихой погоде“... Як би ж то сьогоднішня погода була тиха, а то — з самісінького ранку йде дощ, з півдня на північ сунуть десятиповерхові хмари, вздовж Дніпра дує холодний вітер. Вже половина травня, а ми ось сидимо на палубі пароплава в зимових пальтах, та ще й коміри поставили руба. В таку погоду Дніпро не дуже то „чуден“. Але вниз з палуби все ж таки не хочеться сходити. Ну хто б таки, від'їзджаючи з Київa пароплавом, відмовився в останнє позирнути на Поділ, на Володимирську горку і взагалі на київські краєвиди?

Дзвоник. Гудок. Унизу затарабанила машина. Захлюпостались колеса у воді. Поволі відсунувся „Ілліч“ від пристані і, випроставши свій корпус, попрямував серединою Дніпра. Попливли кудись убік — Поділ, Андрієвський собор, Володимирська горка, Пролетарський сад... Раптом голос матроса:

— Сходьте всі вниз!..

— Чому?

— Доки проїдемо мости. .

Матрос розв'язав мотуза і схилив донизу щоглу, що на самому носі пароплава.

Сходимо до приміщення третьої класи. Пасажирів тут повно. Сьогодні неділя — селяни повертаються з базару. Визираємо в кругленькі віконця: коли б швидче проїхати мости. А коли „Ілліч“ вийшов з під останнього мосту — ми знов на палубу. Всідаємось усі коло димаря (тут найтепліше) і прощаємось з Київом. К. дістав альбома і з виглядом фахівця-художника робить шкіц Печерської лаври. Л. деклямує Єсенінову „Москву кабацкую“. У Л. особлива симпатія до Єсеніна й Маяковського. Хтось з пасажирів гукнув до К.:

— Гражданин! У вас симметрия и не ночевала!

К. не ображується на таке зауваження. Він двома-трьома помахами олівця „скорочує“ Печерську дзвіницю відсотків так на п'ятьдесят. Потім каже:

— Натє вам і симетрію!..

А далі починає безконечну бесіду про образотворче мистецтво.

Через годину підходить до нас задоволений:

Як рідко натрапиш людей, що тебе розу міють. Мій співбесідник сказав, що він уперше зустрічає таку компетентну людину.

Кіно - сеанс

Як стало смеркати, по пароплаву покотилась чутка:

— Сьогодні на пароплаві відбудеться кіно - сеанс.

Чутка, звичайно, приємна: на пароплаві кіно! Коли б тільки не провокація. Йду шукати „кіно - театру“. Може й тут хвості публіки, як у Харкові. Ось і „кіно - театр“. У приміщенні третьої класи поставлено мініатюрний екран. А трохи далі, де гори мішків, кошиків та бочок, стоїть кіно - апарат. Хтось там його пробує, крутить — апарат деренчить. Питаю:

— Скоро розпочнеться сеанс?

— Коли проїдемо Трипілля...

Що ж почекаємо. Пасажири сидять гуртками і провадять розмови. За гуркотом машини не можна розібрати їхніх балачок. Заграла гармонія Хлопчина веде сліпого за руку. Сліпий усупровід гармонії співає:

Ой, Морозе, Морозеньку —
Ти славний козаچه...

Гармонія з українською народньою думою ніби й не пасує, а проте я з приємністю слухаю думу про Морозенка.

Два дзвонки. Гудок. Наближаємося до Трипілля. Йду на палубу. Навколо темрява. Спроміж двох високих скель, ніби з воріт, висунулась пристань Трипілля. Оті високі скелі нагадали мені про недавно минулу трипільську трагедію.. І тільки коли „Ілліч“ знову поринув у темніть ночі, я пішов з палуби до приміщення третьої класи. І — прозівав! Кіно - апарат уже деренчав на всі лади. На екрані стрибаючи то вниз, то вгору, мінялися один за одним кадри. Дивлюсь просто в „партер“. За два - три кроки від екрана лежить на мішках дитинча і смоче соску. Далі — матрос хропе горілиць. А ще далі — на мішках та на бочках — публіки хоч одбавляй: з усього пароплаву зійшлися. Раптом якась баба хотіла пробігти поперед екраном.

— Куди?

— Тю!

Баба стала: ні туди, ні сюди. Загальний регіт. Хтось із матросів схопився і за руку потяг бабу геть набік. Кадри пливуть далі. Часи громадянської війни... Літак... Боротьба в повітрі. Перемога. Неп... І раптом — два дзвонки: Стайки.

— Перерва!.. Команда на причал!..

Виявилося, що кіно - сеанси на пароплавах улаштовуються культ - відділом водників для команди пароплава. Як тільки „Ілліч“ вирушив від Стайок далі, кіно - сеанс продовжувався. На дальшій пристані — знов перерва: кіно - сеанс закінчився на початку першої години. Серед публіки, як у „партері“, так і в „ложах“, де - хто хріп. Але більшість дивилась картину до кінця.

„Готель Росія“

— Кому до Канєва — приготуйтеся!..

Хутко збираємо свої речі і прямуємо до виходу. Дві години з гачком. Погода ні трохи не покращала. Темрява. Вітер. Мряка. Хтось із наших каже:

— Підемо просто на могилу...

Але більшість проти цього. Куди йти серед ночі та ще в отаку негодю? Тут виспатись би десь у першу чергу, а потім уже — на могилу. Де ж спати? Пристань у Каневі — це „хатка на курячих лапках“: вітром наскрізь пронизує. Не встигли ми переступити порога пристані, як до нас простяглись десятків два рук:

— Поїдьмо!..

— Зі мною поїдьмо!..

— Давайте ваші речі!..

— Давайте, я поможу вам!..

Ну просто виривають з рук. Запитуємо:

— Чи ж є де в Каневі переночувати?

— Є!.. Є!.. Є!..

Височенний візник схопив мого кошика і гукнув:

— Їдьмо зі мною! Я вас завезу до готелю „Росія“...

Траплялося мені і раніше бути в Каневі, але про готелі щось я не пам'ятаю. Згодилися їхати. Всілися ми на якийсь допотопний фаєтон (чи не пани Терещенки ним колись їздили?) і вирушили до міста. Візник гукнув:

— А коні у мене — як змії!..

А ці змії: одно чорт-зна яке високе, а друге йому до черева. Ідемо. Біля дишля дзвінок дзвенить. Ніхто б не подумав, що це плужани їдуть. Так їздили колись станові та ісправники. У Канева, виходить, міцні традиції.

Довгенько ми крутилися: то по самі ступки заїжджали в bagno, то плутались по якихся завулках, то дерился на гору. Нарешті:

— Тпру! Приїхали...

Візник устає. Я за ним. Очима шукаю вивіску — „готель „Росія““. Нічого подібного нема. Звичайнісінький собі містечковий будиночок. Візник двома кулаками гатить у двері.

— Оце готель „Росія“?

— Оце „Росія“.

На поріг висунулась якась заспана істота і промимрила:

— Кімнат вільних нема...

Пішли до другого будинку. І тут візник затарабанив кулаками в двері:

— А це який готель?

— І це „Росія“.

Сміюсь:

— У вас тут певно дванадцять „Росій“ знайдеться?

Вийшла господиня і сказала:

— Пожалуйте.

Ми „пожалували“. Одна кімната, власне — кімнатка, на п'ять чоловіка. Одне ліжко й тапчан. От вам і готель „Росія“. Залишаємось: один чорт, нічого кращого тут не знайти. На дворі вже ранок. Де-хто ліг спати, а де-хто, не спавши, пішов на могилу Шевченка.

На могилі Т. Г. Шевченка

Нарешті таки нам пощастило з погодою. Сонячне проміння настирливо зазирає під простирадло. Пора вставати, час іти на могилу.

Від готелю „Росія“, що на горі — проти школи, до могили дорога не близька. Для де-кого не так уже й тяжко пройти 3—4 кілометрів, а от для А. — тяжко. Він увесь час плентається, як то кажуть, у хвості: йому з його комплекцією — гаряче. Вийшли з Канева. Пішли понад Дніпром. Ось кілька хаток примостились під горою. За хатками — сходи на Чернечу гору. Пішли сходами. А на самій горі — дві стежки: одна до хати, друга до могили. Пішли другою.

Сьогодні на могилі надзвичайно добре. Сонячний день. Вітерок повіває. Навколо цвітуть дерева. В кущах не втихає пташиний спів. А ген унизу темно-блакитною скатертиною прослався Дніпро. За ним — рівнина: ліс, білють подекуди піски, видно серед лісу села. Сидимо на кам'яних сходах, що йдуть від пам'ятника. К. малює і, як мені здається, пише вірша. Хоче використати Шевченкову могилу на всі сто відсотків. Побіля могили проходить середніх літ чоловік.

— Здрастуйте!

— Доброго здоров'я!

Розмовляємо з ним. Виявляється, що це — діда-сторожа син. Він тепер вартує могилу, а дід на пенсії.

— А де ж зараз дід?..

— Пішли десь униз... Дочка там умерла...

Йдемо з ним до хати. З сіней двоє дверей: одні — до діда (дід таки тут живе), а другі — до Шевченкової кімнати. Входимо. На стінах два портрети Шевченка, один портрет Леніна. Картини, малюнки і кілька вінків. Ось найбільший вінок з написом: „Гениальному Шевченко земной поклон от Московского Художественного Театра“.

Розглядаємо книжку відвідувачів, що лежить на столі. Одержано її чисту від історичного музею ім. Шевченка з Києва 22 VII 1926 року. Записів є в ній досить. Із записів видно, що могилу Шевченка одвідують і робітники, і селяни, і червоноармійці, і учні... Їдуть сюди люди з усіх кінців Радянського Союзу, представники різних професій, різних національностей. Читаємо:

„Одвідав дуже великого родича батька Тараса Г Шевченка із далекого Сибіру г. Красноярска. 31 августа 1926 р. Боровий Іван із усією сім'єю. Жінка і два сини“

Далі:

„Будучи еще учеником в армянской школе, я читал в армянской литературе о Т. Шевченко. Имея возможность посетить великую могилу, я от имени кавказских народов поздравляю украинских рабочих и крестьян в лице великого поэта и писателя Тараса Шевченко. Долой национальный гнет. Да здравствует Союз ССР!“

Г. Акопов“.

Є записи, де висловлюється жаль за хрестом, що раніше стояв на на могилі. Наприклад:

„А де ж, тату, хрест твій подівся?“

На другій сторінці з приводу цього запитання читаємо таке:

„А я думаю собі, що як би батько міг устати, то звелів би таких синів звідця у три шиї гнати“.

Дідів син розповідає:

— Цього року весна запізнилась... Досі холодно... Поки що відвідувачів мало буває...

Зайшли до дідової кімнати. На лаві — недошитий черевик. На припічку — горшки.

— Це батько шевцюють...

— А горшки?

— Самі собі куховарять...

Йдемо знов на могилу. На могилі — міліціонер з жінкою, прийшли з Канева. К. досі малює. Сідаємо на сходах і звідси милуємось позадніпровськими краєвидами.

До міста повернулися вже на заході сонця. На вулиці нас перестрів візник.

— Ну, поїдемо цієї ночі?

— Поїдемо.

Розпитуємо, як тепер живеться в їхньому Каневі.

— Так живеться, що як би забрали від нас Тараса Шевченка, то тоді хоч лягай та умирай.

— Чого?..

— Того, що тільки на ньому ми трохи підробляємо...

Сміємось. У кожного свій підхід, своя установочка.

Місячної ночі

Кажуть, що лунатики не сплять місячної ночі. Хіба тільки самі лунатики? Не спить місячної ночі і де-хто з початкуючих поетів. К. наприклад, десь як у воду впав. Уже перша година ночі, а його не чути. Скоро вже візник приїде, на пристань треба їхати, а К. нема. А все мабуть тому, що — місячна ніч, що на горі біля школи шепочуть дерева, що десь чується дзвінкий сміх молоді. От Л. — теж можна сказати, молодняк і теж початкуючий поет, — а спить собі спокійно.

На вулиці закалатав дзвінок. Застукотіли колеса. Приїхав наш візник, а разом із ним звідкись узявся і К.

— Де ви в чорта пропадали?

— Вірші свої читав..

— Де? Кому?

— Що значить „де“, „кому“... Зустрів на вулиці молодь. Познаївся. Сказав, що я К. Вони кажуть — читали мої вірші. Пішов із ними.. Спочатку читав свої вірші, а коли своїх не вистачило — Сосюрині.. От і все. І нема чого на мене гримати..

А коли вже їхали на пристань, Л. сказав до К.:

— А все таки ти, К., — халоша!..

— Нічого подібного!

Зчепилися. Сварилися всю дорогу.

„Воровський“

До пристани підійшов пароплав. Читаємо: „Воровський“

— Це ви вже й їдете?

Озираюсь. Запитав міліціонер. Учора він був разом з нами на Шевченковій могилі, а сьогодні, очевидячки, вартує на пристані.

Сходимо на пароплав і мерщій шукаємо місць, де б лягти спати. Я взяв квитка другої класи: там просторіше.

До самого ранку було в нас усе спокійно, а вранці один із нашої компанії висунув таку пропозицію:

— Встанемо на одну добу в Черкасах.

— Нічого подібного!..

Розпочалася дискусія. Більшість не згодна заїжджати до Черкас.

— Чого ми там не бачили?..

На пристані в Черкасах товариш, що бажав тут зостатись, зійшов з пароплава. Ми стояли на палубі. Він гукнув до нас:

— Завтра я вас дожену в Дніпропетровському!

— Гаразд!

Лишилось нас чотирі чоловіки: два ще досить молоді хлопці, комсомольці, а два — вже „підтоптані“. Вирушили далі. Ще ж тільки Черкаси, а нам треба до Дніпрельстану. Коли б усіх не розгубити дорогою.

Сьогодні знов видався соняшний день. На палубі всі ослони зайняті: пасажери вигріваються на сонці. Праворуч — скелі, ліворуч — зелена низина, а просто Дніпро несе до моря свої води. „Воровський“ заходить до пристаней, розвантажується, навантажується і йде далі.

Наш К. дістав десь столика, поставив його посеред палуби і розкладає на ньому плужанську літературу та утодіковські картки письмеників. Розпочинає торгівлю. Чи багато продасть? Думаю: мало.

На моє вийшло К. продав три книжечки по п'ятнадцять копійок та одну картку. А далі в нього одібрали стола. Склав свій крам до кошика і вже пише вірші. А Л. нічого не пише. Цей не перестає декламувати Єсеніна, Маяковського і, сьогоднішнього дня, Жарова. А. гріє на сонці свою лисину і слухає Л.

В Кременчуці „Воровський“ взяв делегатів комсомольської конференції. На палубі повеселішало. В одному і другому кінці почулися співи. Співали до пізньої ночі.

В Дніпропетровському

Майже через усе місто пролягає проспект Карла Маркса. Це — центр міста Дніпропетровського. На проспекті — всі установи, редакції газет, магазини, театри. На проспекті збереглись від революції розкішні клени. Під каштанами стоять ослони. Як тільки вечір — усе місто на проспекті.

А от зараз ранній ранок. Ще тільки перші вагони вийшли з трамвайного парку. Де-не-де побачиш на вулиці людину: ще сплять дніпропетровці. Куди ж нам піти, доки одчиняться редакції? А. сказав:

— Поїдьмо до Потьомкинського саду... Такий хороший ранок... Там відпочинемо...

Сіли до трамвайного вагону. Поїхали. Коли кинулись шукати Потьомкинський сад — нема його. Оту́ десь був, з такими буйними деревами, з розкішними алеями, а тепер нема. Онде дівчата поливають якісь грядки. А онде стирчать недавно посаджені дерева. На кам'яній загаті сидить якийсь чолов'яга. Питає:

— Чого ви шукаєте?

— Потьомкинського саду шукаємо.

— Спізналися!

— Як то спізналися?..

— В революцію вирубали його до пня. Оце посадили тепер молодих дерев.

— Так он воно що...

Пройшли через заново посаджений сад просто до Дніпра. Зайшли на пристань інвалідів. На пороги не беруться везти. Ну що ж, пошукаємо когось іншого.

О дев'ятій годині поїхали до редакції газети „Зірка“. Власне не до редакції, а до редакцій, бо всі дніпропетровські редакції („Зірка“, „Зоря“, „Звезда“ та інші) містяться в одному дворі на проспекті Карла Маркса, № 106. Співробітник „Зірки“ провів нас до редактора журналу „Зоря“, товариша Ткачука.

Товариш Ткачук знав про наш приїзд до Дніпропетровського. Привіталися з ним, розмовляємо. Питає:

— Чого ви потребуєте в першу чергу?

— По-перше, допоможіть нам відвідати металургічний завод ім. Петровського. По-друге, поінформуйте нас відносно поїздки через пороги. І, по-третє, нам десь треба зупинитися до завтраго.

— Гарзд... Усе зробимо... Ходімте до редакції...

Металургічний завод ім. Петровського

На нашій перепустці зазначено, що нам дозволяється оглянути завод, окрім електро-технічного та газового цехів. Тут же увага: „завод за нещасливі випадки з відвідувачами не відповідає“. Дали нам провідника.

- Що вас найбільше цікавить?
- Звичайно, переробка руди на метал.
- Гаразд.

Пройшли двором і зупинились коло високого залізничного насипу. Вгорі стоять розвантажені вагони. Під одкосом цілі гори руди.

— Оце вам криворізька руда... Сюди її раз-у-раз доставляють цілими потягами. Завод має свої паротяги, свої вагони...

Місцями руда позападала: видно глибокі воронки ніби від дванадцятидужиймового набою. Цікавимось, чого то так. Провідник пояснює:

— Під цим одкосом є тунель. По тунелю ходять вагонетки. Руда сиплеться вниз і попадає до вагонеток...

— А куди ж їдуть вагонетки?

— Зараз побачите.

Йдемо далі. Під нашими ногами усюди якісь залізні прилади. Очевидно, тут уся земля зрита. Ліворуч цілим фронтом вишикувались газові печі. А проміж них одна — найогрядніша й найвища метрів 20—25 заввишки — це домна. Праворуч якась будівля, схожа на величезний льох. Від цього льоху і аж до верху домни протягнуто в повітрі залізні бар'єри. Під бар'єрами натянуто дротяну сітку.

— Тепер дивіться отуди вниз...

Дивимось. Там на товстелезній залізній балці висить великий залізний шаплик. До шаплика з тунелю приходять вагонетки, висипають у нього руду і знов ховаються десь під землею. В шапλικу повно руди. Десь щось стукнуло, загарчало — і шаплик з рудою залізним канатом потягнуло на верх домни. Там відкрилось дно шаплика, а разом з ним одкрився колошник¹⁾ домни — руда висипалась у домну. Шаплик знов посунувся донизу. Провідник каже:

— Отак він ходить безупину... Руди бере 7 тон з гаком, а коксу 3 тони.

— А де ж люди? Хто керує вагонетками, шапликом: висипає, насипає руду?

— Нема нікого й близько. Все робиться автоматично.

Пішли до домни. З протилежного боку зайшли. Тут під величезним дахом, що зовсім не має стін, дуже гаряче. Залізні бар'єри так понагрівались, що не можна обіпертися на них рукою. В повітрі — дим, пара, газ. З домни недавно випущено чавун. Він, ніби вода на грядках, заповнив усі рівчачки, що їх пороблено в піску. Тепер робітники залізними кочергами видовбують бруски чавуну з піску. На руках у всіх рукавиці, на ногах прядив'яний обув: шкіряний не витримає й одного дня. Провідник пояснює:

— Оце вам домна. Її закидають рудою та коксом. Після певного процесу з домни випускається вогняна маса — чавун. Ви його бачите. Домна працює безупину: для неї немає ні ночі, ні свята, ні відпочинку... А тепер ходіте до Мартенової печі, де з чавуна роблять крицю.

Йдемо. Тут так само гаряче. Мартенову піч закидають уже не рудою, а кусками чавуна.

— Цю піч так збудовано, що до неї попадають гарячий газ і повітря. В печі вони, розпечені як найбільше, змішуються, з'єднуються і від того згорають. Коли вони горять, то дають таку високу температуру, що метал перетоплюється.

Зайшли з протилежного боку. Тут саме випускають з печі крицю. Коли гаряча маса чавуна червона, то маса криці біла. Ніжніший колір,

¹⁾ Колошник — горішня діра домни, через яку закидають руду та паливо.

тендитніший. Крицю випускають не в пісок, як чавун, а в металеві форми. Провідник указав на штабелі бовванців.

— Бачите? як тільки вихолонуть, їх тут складуть. Розміром бовванці бувають усякі... Дивлячись, яке їхнє призначення. А тепер ходімте до прокатного цеху.

Це тут же, під одним величезним дахом. Ціла армія машин. Безупинний гуркіт. Робітники довгими кліщами подають „у зуби“ машин куски дочервона нагрітого металу. Кожен кусок качається проміж вальців доти, доки він матиме потрібну форму. Ось на невеличкій машині, неначе на столі коржі, прокачують листи дахового заліза. Онде другій машині дали „в зуби“ величезного, дочервона нагрітого бовванця: там прокачують котельне залізо.

А ще трохи пройшли — з машини лізе ще зовсім червона рейка. А ось де роблять дріт. Кілька машин стоять підряд. Червоні прутки нагрітого заліза довгими гадюками в'ються, скручуються в кільця, повзуть від машини до машини.

Скрізь — гуде, шумить, рухається. А поглянеш — ні одного шківа ні одного пасу, ні однієї трансмісії. Для робітників робота тут надзвичайно тяжка. Пробути протягом восьми годин в оточенні дочервона нагрітого металу — нелегко. Дивуешся, що серед робітників є люди з бородами, літні. Невже таки, працюючи отут, можна дожити хоч би до сорока років? Не віриться.

Виходимо на двір, а наші обличчя ще й досі відчувають дотик гарячого повітря.

— Мабуть чималенько працює тут людей?

— 18.000 чоловіка. Під заводом 170 десятин землі. Ми були лише в трьох цехах, а їх усіх з півтора десятка е...

Провідник провів нас до хвіртки, що веде на лінію трамвая. Тут ми попрощалися з велетнем нашої металургічної промисловости. Хто й досі гадає, що праця робітника легка, тому радимо відвідати металургічний завод ім. Петровського.

У професора Д. І. Яворницького

Редактор газети „Зірка“ товариш Крашаниця сказав:

— Тепер, товариші, поспішіть до краевого музею. Там вас поінформують про поїздку через пороги. Я вже дзвонив до музею — сказав про вас. Поспішаємо до музею: о четвертій годині музей закривається. З нами їде співробітник „Зірки“.

В музеї сказали, хто ми такі. Пропустили. Ми пішли обдивитися музей. Ось якісь екскурсанти „розбирають“ кам'яну добу. Йдемо далі. Розходимось усі по різних відділах. Раптом підходить до мене А. і каже:

— Тільки що пройшов професор Яворницький.

— Зараз ми до нього підемо...

Не встигли ми зібратися до гурту, як прийшов хтось із службовців музею і сказав, звертаючись до нас:

— Вас просить професор...

Йдемо до професора. Невелика кімната. Стіл. З одного боку столу сидить професор, з другого — службовець музею. Професор устав і пішов нам назустріч.

— А здрастуйте, мої земляки!

Привіталися. „Земляками“ професор нас називає очевидячки тому, що сам він родом з Харківщини. Про це говориться в його книжці „Вольности Запорозжских казаков“.

— Сідайте. Розповідайте, чого це ви до нас приїхали?

Сиджу поруч професора і дивлюсь на його згорблену постать, на білу голову, на темні окуляри. Бачив я його ще року 1909, коли був учнем. У цьому ж самому музеї. І тоді вже у нього була біла голова.

Розповідаємо професорові, звідки ми, хто ми й чого ми сюди приїхали.

— Порадьте нас, професоре, як нам пробитися до Кічкаса через пороги.

Професор каже:

— Почекали б ви до 1 червня, а тоді б поїхали разом зі мною... Нас їде ціла експедиція. Їдемо ховати пороги...

— Ми не маємо часу чекати...

— Ну, гаразд, якось улаштуємо вас...

Професор розпитує нас, хто звідки родом. Він нас називає то „земляками“, то „запорожцями“, то просто „хлопцями“.

— Найкраще б було, коли б ви, хлопці, махнули пішки понад Дніпром... Я колись ходив...

— Так часу ж ми не маємо, професоре...

У професора, не дивлячись на його роки, багата пам'ять. Він розповідає нам, якого року й хто пішки мандрував понад Дніпром. Професор радить нас:

— Підете від музею до Дніпра. Там спитаєте Івана Івановича Явдокименка. Скажіть йому, що від мене... Він вас повезе через пороги.

А потім:

— А ви як слід обдивилися музей?

— Не встигли...

— Шкода... Якщо ви ще й завтра не поїдете, то приходьте сюди: я вас сам поведу до музею. Розкажу про все...

Співробітник музею зауважив:

— Завтра у нас вихідний день

— Тоді приходьте до мене додому. А звідти вже підемо до музею.

Я одімкну

Дякуємо професорові за його ласку. Хочемо вже йти до Івана Івановича Явдокименка.

— Почекайте. Розпишіться у нашій книзі.

Показав нам книгу відвідувачів.

— Ось де розписався цар Микола... Це — генерал Деникін... Ось — Шкуро. Ось де батько Махно...

Беру, читаю: охоронна грамота батька Махна, щоб не чіпали музею.

Професор перегортає далі.

— Ось товариш Луначарський. Товариш Сербиченко...

Розписалися і ми.

Виходимо з музею. Професор теж з нами.

— Я вас трошечки проведу. Вкажу шлях до Івана Івановича.

На дворі звертаюсь до професора:

— 1909 року у вас коло музею стояла чабанська гарба...

— Вона й зараз там стоїть...

Пройшли трохи — так, стоїть чабанська гарба на тому самому місці. Понад парканом вишикувались кам'яні баби. Мабуть штук із двадцять.

— Цілий гарем! — сміється професор.

Пішли вниз до Дніпра. Професор говорив — укаже шлях, — а тепер, бачу, не думає повертати назад. Кажу:

— Може б ви не турбувалися, професоре. Ми й самі знайдемо...

— Та нічого... Пройдемося.

Ходить професор поки що швидко. Наша братва тягнеться ззаду. Особливо далеко відстав А. Професор оглянувся і сказав про А.:

— Глевкий ото у вас чоловік!..

Далі розповідє, в якому році й яку він могилу розкопав і що знайшов у тій могилі. Так і відчуваєш, що поруч тебе людина, яка все своє життя віддала археології, історії та краєзнавству.

Прийшли до Івана Івановича.

— Оце вам Іван Іванович... Я свою місію виконав...

Дякуємо професорові. Прощаємось. Професор ще раз нагадує нам:

— Якщо завтра не поїдете, приходьте до мене. Поведу вас до музею.

— Дякуємо...

Пішов професор, а ми давай умовлятися з Іван Івановичом. Нічого не вийшло: йому не вигідно везти чотирі чоловіка, а нам, чотирьом, не вигідно платити за двадцятьох. Коли б компанія — взяли б дуба, а так — нічого не виходить. А що ж ми завтра робитимем? Можна поїхати з Дніпропетровського до Кічкаса автобусом, — 4 кр. 50 коп. квиток коштує, — але який толк з цього? Автобус промчить десь степом — ніяких порогів не побачиш. Та й взагалі, не проїхавши через пороги, немає рації їхати до Кічкаса.

Другого дня

Другого дня вранці, звичайно, між собою пересварилися. Один хоче їхати автобусом, другий — потягом, третій підводою, а четвертий, чорт його бери, чим попало, аби їхати. А, кінець-кінцем, вирушили з усім своїм вантажем до Дніпра. Ось стоять два моторних човни. В кожному баби з кошиками сидять.

— Куди йдуть човни?

— До Чаплів.

— Далеко це?

— Верстов, може, з двадцять...

— А пороги від Чаплів далеко?

— Та там же починаються і пороги...

Ну й їдемо! Доїдемо до першого порога, а там буде видно. Човни вирушують о другій годині. Почекаємо. Гуляємо на березі.

А трохи вище, кінець Кам'яної вулиці, стоїть ятка з отаким написом:

„Торговля тютюном, садовиною харчовими продуктами інваліда праці І. Ф. Дяченка“.

Коло ятки, під гільчастою шовковицею, — ослін. А на тому ослоні сидить п'янька людина, без шапки, з розкуйдовженим волоссям і декламує:

Колись було на Україні
Ревіли гармати...

Підсідаю до п'янької людини. Прошу у інваліда Дяченка пляшку квасу. Далі п'ю квас і вгощаю свого сусіда. А він мені жаліється:

— П'ю, товаришу, тому, що я сам тоже інвалід — булочник... А далі іще тому, що моя жінка — стерво... Кришка!.. Амінь!.. Все понятно, як на долоні...

А потім раптом:

Царям, всесвітнім шинкарям —
І дукачі, і таляри,
І пута кутії пошли...

Виявилось, що цей інвалід-булочник знає майже всього „Кобзаря“.

— А професора Яворницького знаєте?

— Та, боже мій, товаришу, щоб я Дмитра Івановича не знав? Конешно, знаю. Хоч він — професор, а я — інвалід-булочник, а ми з ним знайомі...

Давай розповідати мені, які є на Дніпрі пороги та які понад Дніпром села. А прощаючись зі мною, сказав:

— Простіть, товаришу, мені за те, що я п'яний. Не з своєї волі п'ю. Живу отут зараз за рогом, на Кам'яній. Милости вашої прошу — заходьте...

Та й пішов собі геть, коливаючись на обидва боки.

О другій годині наш моторний човен вирушив до Чаплів. Людей на човні — чоловіка мабуть із тридцять. Здебільшого жінки: повертаються з базару. Сміємось проміж себе:

— Плужанам на масовизм везе!.. Чи ж не маси навколо нас?

Прислухаємось до розмов. Отут уперше чуємо, що жінки з Чаплів говорять про Дніпрельстан. Правда, як тут, так і нижче по Дніпрі в селянській термінології фігурує не Дніпрельстан, а Дніпрострой. Моторний човен іде хутко. П'ять — десять хвилин — і Дніпропетровське залишається позаду. Ліворуч Дніпра — толока: пасуться вівці. Праворуч попід горою розташувалось село Лоцманська Кам'янка. Кидаються у віч гострі причілки будівель та черепичні дахи. За селом зеленим килимом постелилися ниви.

Поруч мене стоять два дядьки. Розпитую, чи далеко до Ненаситецького порогу.

— Від Чаплів верстов двадцять п'ять буде.

Розмовляємо далі. Один з дядьків із села Любимівки, що за дві версти від Чаплів. Він каже мені:

— Заходьте до мене в Любимівку. Я вас одвезу до Василівки, що коло Ненаситецького порогу.

— Гаразд...

Дядько назвав своє прізвище.

Раптом мені почувся шум води. Питаю:

— Що це за шум?

— А он де вже Кайдацький поріг. А ось — Чаплі. Ми приїхали...

Швидко: 20 — 30 хвилин — і ми вже коло першого порогу. А далі — тпру!

Анатоль Гак

(Далі буде)

МАТИ

Мабуть вигониш на траву
Корів і думаєш за сина
І сонце, золотий павук,
Плете над степом павутину
Стоїш і дивишся мабуть
— А мо там шлях почне куріти
Невже, невже зумів забудь
Блакитню даль, ковиль і вітер...
Ах, мамо... Дивишся, стоїш
Нічого там, вдалі — нічого
І в'яне тугою шпориш
Зів'ялим шелестом — під ноги.
Обличчя кинеш у траву
А серце, з мукою, до сина...
І сонце, золотий павук,
Сплете над степом павутину.

Лубні

Микола Ковальчук

ВІД КИЇВА ДО ДНІПРЕЛЬСТАНУ¹⁾

(Дорожні нотатки)

На Кайдацькому порозі

Від Дніпропетровського до Кайдацького порогу (Старо-Кайдацький, Кодак) офіційно 14 кілометрів. Після Ненаситецького порога, Кодак найнебезпечніший. Завдовжки поріг приблизно півкілометра. Недалеко від лівого берега є канал з розчищеним ходом. З обох боків каналу — дамби з накиданого каміння. На самому березі (лівому) — водяний млин, сукновальня і, вже на воді, турбіна, що подає електро-енергію на ст. Синельниково.

Сидимо на березі і милуємось Кайдацьким порогом. Через усенький Дніпро, неначе отара овець, білють буруни. Подекуди сіре каміння повиставляло з води свої мокрі лисини і гріє їх на сонці. На тому боці (на правому) видно село Старі Кайдаки. Посеред села високі вали — колишня козацька кріпость, Старий Кодак.

К. примостився коло самої води і, мабуть попадаючи в ритм порогів, строчить вірша. А через якийсь час:

— Ну, вирушуємо далі!..

Хтось сказав:

— А може повернемося до Дніпропетровського?

Більшість обурились:

— Тільки розпочинається цікава подорож.

Взяли на плечі свої речі та й пішли понад Дніпром до Любимівки. А. йде самий задній (він ще з учорашнього дня нездужає), а К., хоч і з кошиком на плечах, — біжить попереду. Правда, лоб йому добре мокрий. Бідний. Страждає він через Панових, Биковців та Лебедів. Бо ж вони накинули йому мабуть кілограмів тридцять літератури та фотографічних карток. Як би я хотів бачити на його місці — або флегматичного Панова, або дрочливого Биковця, або грубезного Лебеда. А академики з Вапліте? Чи досить з них плужанської „лояльності“? Аджеж К. — плужанин і проте носить на своїх плечах їхні „академічні фізіономії“.

Лодманський отаман

В Любимівці знайомого нам дядька не застали дома. Хлоп'як сказав нам:

— Дядько Корній ще не повернувся з города...

От тобі й на! Разом устали з човна, а він — „не повернувся з города“. А. та К. чекали нас коло Дніпра, а ми з Л. нишпорили по Любимівці.

— Хтось та повезе нас до Ненаситецького порогу...

Натрапили на споживчу крамницю. Тут чоловіка п'ять дядьків стоять.

— Може б хтось із вас повіз нас до Василівки?

— А чого ж не так?

Розговорились. Не багато хотять: 5 карбованців. Звичайно, — під водою. Коли це хтось із дядьків:

— А ось може дядько Грицько повезуть лодкою...

Я зиркнув у бік того, кого названо „дядьком Грицьком“. Коло прилавка стоїть дядько, літ так за п'ятдесят, і тримає за руку двох-трьох років дівчинку. У дядька Грицька ніби попелом обсіпані вуса, чуб на голові стогом сіна, лице мусяжове, чепурно виголене. Цей дядько Грицько так і проситься на картину Репіна, де запорожці пишуть листа турецькому султанові.

¹⁾ Дивись „Плужанин“ — № 6 — червень 1927 р.

Звернулися ми до нього. Чогось мнеться: ні не повезу, ні повезу. Далі:
— Ходімте зі мною...

Пішли. Розмовляємо. Виявляється, що дядько Грицько не просто собі дядько, а — шишка. Це — Григорій Пилипович Шрам. Тридцять років лоцманує, тринадцять років був лоцманським отаманом. По „80 чоловіка професорів“ перевозив через пороги. А оце нещодавно спустив до Кічкаса плоти. Словом, справжній фельдмаршал лоцманський. Ясно, що такий спец не поїде заради чотирьох чоловіка.

На вулиці, під сарайчиком сидить п'яний дядько. Теж років за п'ятдесят. Шрам до нього:

— Слухай, Антоне!

— Ну?

— Чи не повіз би ти човном чотири чоловіка до Ненаситця?

— А чому ні?..

— Тільки слухай, Антоне. Доїдеш до Сурського порогу — висади їх на беріг. Нехай обійдуть...

— Та й чого?

— Я тобі не зовсім вірю. Доїдеш до Лаханського порогу — знов висади їх на беріг...

— Та пішов ти к чорту, Грицьку!..

— Слухай-но...

Але Антін так образився, що нема йому спину.

— Хіба я дурак? Хіба я свиня?.. Хіба я чорт-зна що?..

Шрам моргнув до нас.

— Ходімте. Толку з нього не буде.

Пішли ми до Шрама додому. Там умовилися з ним, що завтра зранку його син одвезе нас до Ненаситця кінями. Залишились ми у Шрама ночувати.

Як посідали вечеряти, дядько Антін причвалав.

— Здрастуйте вам!

— Доброго здоров'я!

Сів за стіл. Десь узялась пляшка горілки. І почали оці старі лоцмани розповідати і про колишні пороги, і про нинішні, і про своє лоцманство. Звичайно, все це прибільшене, все прикрашене. Бо кожен лоцман гордує зі свого вміння провести судно через пороги. Та й є з чого гордувати: лоцмани знають не тільки те каміння, що над водою, а й те, що у воді. Кожна каменюка у них на учоті, має свою назву. Шрам розповідає:

— Було колись, — їде професорів так чоловіка з 80, і беруть для лоцманів відер 40 горілки та пудів 40 ветчини... Ось колись один так і чарку мені подарував...

Беру, розглядаю чарку. Платинова. Розміру невеликого. На чарці напис:

„Г. Ф. Шраму въ память поѣздки на пороги 1906 9 VII отъ В. А. Старкова“.

Від Дніпропетровського до Любимівки ми встигли разів кілька розмовляти з селянами відносно Дніпрельстану. І виявилось, що більшість селян, з ким ми говорили, чомусь песимістично дивляться на цю справу. Ми запитали Шрама:

— Чого то селяни так ніби не вірять, що через п'ять років ми матимем Дніпрельстан?

Шрам відповів:

— Справа, бачите, в тім, що дослідження Дніпра провадяться вже давно. Наші люди про це знають, бо самі ж бачать. Ну й кажуть: „Сто років уже міряли, та нічого не вийшло. Не вийде нічого й тепер“...

Ми знов звернулися до Шрама:

— Ну, а ви, як старий лоцман, що думаєте про Дніпрельстан?

Шрам трохи замнявся. Далі каже:

— Я, бачите, вірю вченим. Вони до точности все враховують. Але мене одно лякає: сильна крига. Це, знаєте, страшна сила... Якщо кригу поборять, тоді діло вигорить...

З Шрама й куркуль чималий. У нього хороша хата в Любимівці, та не гірша й на тому боці, у Старому Кайдаку. Був ще й хутір власний, та одібрали. Року 1915 Шрам разом з іншими лоцманами царя зустрічали.

Після вечері Шрам сказав нам:

— Завтра син одвезе вас до Василівки. З Василівки ви на той бік переїдете паромом. Там буде село Микольське. В Микольському знайдіть Давида Семеновича Носаненка. Той чоловік повезе вас на Ненаситець і чисто все вам розкаже. А може й до Кічкаса вас одвезе.

Понад Дніпром

Я гадаю, що найкраще користуватися комбінованим способом пересування. Вчора їхали човном, далі йшли пішки, потім ночували у Шрама, а сьогодні їдемо кіньми. Далеко краще й вигідніше, аніж дубом їхати. Бо тоді б не мав ніяких стосунків з усім тим, що доводиться зустрічати понад Дніпром.

На наше щастя, сьогодні надзвичайно чудовий ранок. Тиша. Сонце викотилося з-за кряжа і встромило свої вії в дніпрову воду. Їдемо ліском. Обабіч зелені дерева, соковита трава із сріблястими росами на устах.

„Пекло“ Ненаситецького порога

В передку сидить Шрамів син і розповідає, вказуючи пужалном на правий берег Дніпра:

— Ото — німецька колонія Ямбург. Далі село Волоське. А ото Сурський поріг.

Від Старо-Кайдацького порогу до Сурського — приблизно 8 кілометрів. Завдовжки він на багато менший, аніж Кайдацький: приблизно 85 метрів. А ген, за кілометр уперед, третій поріг — Лаханський. Цей більший, аніж Сурський, але менший від Старо-Кайдацького.

Наддніпров'я ще досі живе легендами про Козаччину. Шрамів син показав проміж дерев пужалном і каже:

— Отам є старий дуб, на якому ляхи спалили Тараса Бульбу.

Хтось із нас зауважує:

— Та Тараса Бульби зовсім не було на світі...

— Ну, я не знаю... Старі люди так кажуть.

Сонце добре припікає. Ми такі хоч би й купатися. Встали з брички, пішли поглянути на четвертий поріг — Дзвонецький. Цей поріг нижче Лаханського на 5 кілометрів. Завдовжки він приблизно 240 метрів. Онде видно на правому березі село Олексієвку. Недалеко вже й Ненаситець.

На лівому березі, під горою, хутір. Туди пролягає наша дорога. Але ось перед нами балочка (мабуть приток річки Вороної), в ній чимало води. Дітвора купається. Питаємо:

— Можна переїхати?

— Можна... Люди переїжджали, то й ви переїдете...

Їдемо ми вброд. Вода коням під черево, далі — по колеса, а потім у бричку полилась. Ми всі до пояса в воді і речі наші теж у воді. Тільки візник схопив кошика з літературою і підніс догори. Врятував таки. А то дістался б К. від плужансько-утодіковських „комерсантів“. На самому березі кінь загруз ногами в муляку і ліг. Вийшли ми по дишлу на „сушу“. Давай зводити коня та витягати бричку. Нас оточила дітвора, видно — школярі.

Питаємо:

— До школи ходите?

— Ходимо!.. Оцей тільки не ходить.

„Оцей“ — хлопчина років 5—6, з розпанаханою на животі сорочкою.

— А знаєте, хто такий Ленін?

— Учитель революції!

Відповіли всі хором.

— А знаєте, хто такий був цар?

Не відповів ніхто. Стоять, ніяково позирають на нас. Мабуть, ще досі не вчили, хто такий був цар. Завдруге ми не перепитували. Сіли на бричку і вирушили далі. Школярі йдуть поруч брички.

— Куди ви їдете?

— На Дніпрельстан. Знаєте?

— Знаємо

— Поїдьмо з нами...

— Мене візьміть! Мене!

Поспішають один з - поперед одного. Ось ми вже коло самого хутора.

— Як ваш хутір зветься?

— Сухо-Калинів, або Самохвати.

— Чому ж Самохвати?

— Тому, що наші батьки зараз же після революції захопили панську землю й оселились на ній...

От тобі й на! Царя не знають, а за революцію та за панів знають. Діти табунцем побігли до школи, а ми повернули праворуч і поїхали через гору до Василівки. Виїхали на гору — вниз Василівка, на тому боці — Микольське, а проміж них — красун-Ненаситець.

„Ми не таких парсон перевозили“

З-під верби висунулась руда борода.

— Вам на той бік?

— Так.

— Зараз я гукну на своїх.

Пішла руда борода до села гукати „на своїх“. А ми порозбувалися та пороздягалися на паромі і сушимо свої манатки. Як би не сонячний день — хоч плач: усе мокре до нитки. Прийшла руда борода і привела з собою ще двох селян: один молодий, а другий дід. Заходжуються ладнати парома.

— Чи ви ж нас не потопите?

Дід посміхається:

— Не таких парсон возили, та не потопили...

— Кого ж ви перевозили?

— Еге, кого... Цієї ночі ми перевозили Чубаревого замісника...

З автомобілем перевозили.

Дід правду казав. Товариш Сербіченко вчора виїхав з Дніпропетровського до Кічкаса. Вирушили й ми через Дніпро. Молодші гребуть, а дід керує стерном.

— Хто господар цього парому?

— Кооперація...

— А ви хто такі?

— А ми на відсотках у кооперації працюємо.

— Хто ж вас контролює?

А нащо нас контролювати?

— Ну, а звідки ж кооперація знає, скількох чоловіка ви зараз перевозите? Ви можете якогось карбованця украсти...

— Чорта пухлого украдете, коли у нас самий член!

Сміємося. Добре, що „самий член“, тоб-то всі члени кооперації.

Питаємо далі:

— Ваше село затопить, коли збудують Дніпрельстан?

— Хто внизу, тих затопить... Уже описали. Виселятимуться на гору.

Праворуч нас великий острів, укритий зеленими деревами. Проміж дерев, видно, пасуться коні.

— Що це за острів?

— Козлиний називається. Заорендував його Василівський сельбуд.

Коні випасують...

— А хто ж їх там пасе?

— Та ніхто!.. Ото вони самі собі так і пасуться від весни до пізньої осені.

Ось уже й правий берег. Паром причалив до кладки. Розплатилися ми з паромщиками та й попрямували до Микольського. Дід гукнув нам наздогін:

— Носаненкова крайня хата!..

Ненаситецький поріг

З хати вийшла літ так 18—19 дівчина і оборонила нас від собаки. Сказали їй, хто ми та кого нам треба. Дівчина відповіла:

— Батько поїхали до Дніпропетровського, повернуться тільки увечері.

— А перебути у вас якийсь час можна буде?

— В хаті у нас тісно. Можна в сіннику...

— Ще краще.

Повела нас до сінника. Розташувалися на сіні. Одіж, що в кошиках, порозвішували на дворі сушити. Самі мерщій подалися на Ненаситецький поріг. Адже ж професор Яворницький сказав нам:

— Як побачите Ненаситець, то решту порогів може й не схочете дивитися.

Від Дніпропетровського до Ненаситця буде кілометрів 40 — 45. Від четвертого порога (Дзвонецького) кілометрів 7 — 8. Ненаситецький поріг найбільший і найгрізніший поріг. Ненаситець — тоб - то ніколи не насичується жертвами. Завдовжки він по так званому Старому, або Козацькому ходу трохи менше кілометра, а по новому ходу — кілометр з чвертю. Ненаситецький поріг найнебезпечніший для судоходста, про це говорять усі лоцмани. Сильні перепади й велика хуткість води, що розвивають значну інерцію, перешкоджають керувати судном на зворотах ходу.

Нижче Микольського, або Миколаївки кілька водяних млинів. Від водяних млинів дощаною кладкою переходимо на кам'яну дамбу. Вже дамбою сходимо на Манастирьок, або на Царицину скелю, що гострим рогом урізалась у поріг. Мабуть, хто відвідував Ненаситецький поріг, той обов'язково побував на цій скелі: звідци найкраще милуватися красуном - Ненаситцем. Ось і ми стоїмо на самому краї скелі і оглядаємо поріг. Через увесь Дніпро, неначе у велетенському казані, кипить вода. Високі хвилі роздратовано кидаються на сіре каміння і мільярдами бризк розлітаються на всі боки. А за ними котяться нові хвилі — і нема їм ні кінця, ні краю. Ген, у бік лівого берега, видно довгі камінні дамби: там Новий хід. Ненаситець так сильно шумить, що ми розмовляючи, гукаємо один одному на вухо. Дивимось униз — там гранітова тераса. Пробуємо спуститися на терасу. Тепер ми ще ближче до води. К. хапає велику каменюку і кидає її у воду. І бачимо, що хвиля приблизно десятьма метрами нижче викидає цю каменюку вгору. Хтось із нас гукнув:

— Оце динаміка!..

З тераси оглядаємо Царицину скелю ан-фас. Тут прикручено чавунну дошку з таким написом:

„Въ 972 году у Днѣпровскихъ порогахъ палъ въ неравномъ бою съ печенѣгами русскій витязь князь Святославъ Игоревичъ“

А вже за наших часів на цій дошці „розписалося“ багато різних організацій та приватних осіб, що побували на Ненаситецькому порозі. Тут же, на терасі, кругла ямка, зовсім мілка, може півметра в радіусі. Про цю ямку дядько Антін у Любимівці казав нам:

— Ото там падлюка, цариця Катерина сиділа!.. А вона ж була бабище — о!.. Як сіла оцим - о місцем — так і вгрузла в камінь...

Чи сиділа тут цариця Катерина, чи ні, але факт той, що 1787 року вона подорожувала Дніпром і була на Ненаситецькому порозі. Історики про це розповідають:

„... Императрица осматривала пороги и присутствовала при переправе своей флотилии через самый опасный порог Ненасытец“..

Це було рівно 140 років тому. Тоді таки цариця Катерина десятками тисяч десятин роздавала своїм фаворитам колишні козацькі землі. А через 130 років полетіли к чорту Катеринині нащадки й нащадки її фаворитів. А через 140 років робітники й селяни заходжуються будувати Дніпрельстан. Час ніби й короткий, а зміни великі.

Знов вилазимо на верх скелі. Починає накрапати дощик. А йти з Ненаситця не хочеться: сидів би отут і вдень і вночі, дивився б на кудлаті хвилі та слухав могутній шум Ненаситця.

Десь узявся на скелі селянин, з батогом у руках. Запитує:

— Це ви хочете їхати до Кічкасу?

— Так, ми...

— Я можу повезти...

Пішли зі скелі, бо тут за шумом не чути нічого. Дядько хоче з нас 15 карбованців. Їхати не понад Дніпром, а горою. Даємо 12 карбованців і їхати понад Дніпром: нам треба побачити ще чотири пороги. Кінець-кінцем, залишаємо питання відкритим. Приїде з міста Носаненко — з ним поговоримо.

Коли проходили вулицею — побачили гурт дядьків. Хтось із них гукнув до нас:

— Що, приїхали нас топити?

— Та ні... Ми не з тих, що топлять...

— А ми думали, що ви інженіри...

Носаненкова дочка подала нам вечерю. А тут і сам Носаненко приїхав. Він сказав нам:

— Кіньми я вас не повезу, а човном — уранці побачимо...

Дав нам до сінника кілька подушок та тулуба. Ми полягали спати. Не дивлячись на дощ і темряву, К. і цієї ночі десь довго пропадав. Казав:

— Я вночі піду на Ненаситець.

Через Ненаситець човном

Носаненко збудив нас досить таки раненько: тільки що сонце зійшло.

— Тепер давайте радитись...

Бачимо, на дворі дощ іде. Думку про підводу треба одкинути зовсім.

— Я повезу вас човном.

— Гаразд...

В паринах Дніпробуду („Крісло Катерини“ біля Кічкасу)

Носаненко пішов до хати. А проміж нас виникла дискусія. А. проти човна: стоїть за підводу. Довгенько сперечаємось. Висловлюємось „за“ і „проти“. Більшість „за“. Іду до Носаненка й набавляю йому ще одного карбованця: 16 карбованців до Кічкасу. Коли знов повертаюсь до сінника, А. бере мене, як то кажуть, у роботу:

— Хто вам доручав остаточно умовлятися?

— Так треба ж нам їхати...

— Це — сепаратизм!..

— Сепаратизм? Ну, то ви беріть собі підводу і їдьте, а ми поїдемо човном.

Тимчасом Носаненко готує човна. Прийшли два чоловіки гребців. Дощ не перестає йти, але — тихо, тепло. Ми беремо свої речі і йдемо до човна. А. теж прямує за нами.

— Ну, тепер сідайте, будемо їхати!

Всі сіли, а А. чогось мнеться.

— Чого ж ви не сідаєте?

Мнеться. А потім каже:

— Та... я, мабуть, обійду поріг пішки, а ви самі їдьте.

К. та Л. на сміх підняли А.:

— Страшно?!.

А. пішов понад Дніпром, а ми вирушили через поріг. Човен наш прямує навскоси, просто до Козлиного острова. Треба вийти з могутньої бистрі, що одкидає нас до Старого Ходу. Побіля човна здіймаються гривасті буруни — то підводне каміння. Носаненко, що сидить іззаду, вміло веде човна проміж бурунів. Ось ми вже вийшли на лінію Нового Ходу. Човен повернув праворуч і пішов за водою. Носаненко гукнув до нас:

— Якщо часом вас окине хвилею, ви не турбуйтеся. Сидіть собі спокійно.

— Спробуємо сидіти спокійно...

Човен увійшов проміж двох кам'яних дамб і почав то підноситись угору, то опускатися вниз. Завширшки канал — метрів 30. Човен каналом іде 4 хвилини. Можливо, що сьогодні тиха погода — нас ні разу не облило водою. Йдемо побіля правої дамби. Коли ми пройшли половину каналу, Носаненко гукнув до гребців:

— Ліво талань!.. Право гребі!..

Я не бачив, що зробили гребці, але човен наш крутнуло водою, як ото пропелер, і він повернувся задом наперед. Гребці кинули на дамбу вірвовку і хутко прив'язали човна до каменяки.

— Тепер вилазьте. Подівіться ще звідци на поріг.

Вилазимо на дамбу і звідци кидаємо свій зір через увесь Дніпро. Котяться за валами вали, перестрибують через високе каміння і з шумом мчать до широкого моря. На дамбі рибалки ловлять оселедці.

— Дуже смачні, як підсмажити...

Сідаємо знов до човна й поспішаємо вслід за водою. Наприкінці каналу знов крутнувся пропелером човен, і, потрапляючи поміж підводного каміння, попрямував до правого берега. Треба ж нам узяти А.

Ось і він: стоїть на березі та витирає хусткою мокру від поту голову. Кілометрів 3—4 пропер. К. та Л. знову дратують А.:

— Як би ви були поїхали човном, не бачити б вам жінки... Амба б була вам!

А. сердиться на них. Мовчки сідає до човна, і ми вирушуємо, можна сказати, в далеку дорогу. Носаненко сказав:

— До Кічкасу верстов 50 буде.

Від Ненаситця до Кічкасу

Я ще раз повторюю, що комбінований спосіб пересування найкращий. Учора ми їхали підводою, і „потопали“ в якійсь балці, а сьогодні їдемо човном і теплий дощик полоще нам спину. Інколи К. та Л. переміняють гребців. Тоді човен іде значно швидше: хлопці проміж себе конкурують.

По путі проминаємо острови, скелі, підводне каміння. Кілометрів через 13 — шостий Волнізький, або Вовнізький поріг. Далеко йому до Ненаситця, хоч і він має канала завдовжки півкілометра.

В середній частині порога скеля.

Носаненко пояснює:

— Скеля Гроза.. В непогоду легко на неї налетіти.

На правому березі село Волніги, або Вовніги. А через 2—3 кілометри — Будилівський, або Будило поріг. Завдовжки цей поріг 200—250 метрів. На лівому березі село Федорівка. Нижче Федорівки — острів Тавільжаний. Праворуч — камінь Черевко. А ось знов острів, ліворуч від нас. Носаненко каже:

— Оце Перунів острів... Під ним є печера. Тепер, при високій воді, її не видно. Кажуть, що Перун від Києва та аж сюди доплив. Отут розбився об скелю...

Далі, на правому березі село Августинівка, а ще трохи нижче — острів Орлиний; недалеко від нього визирає з води величезний камінь — Кречиний. Носаненко знов звертається до нас:

— Отут, ще до війни, трапилось нещастя. Чоловік 90 полтавців їхали до Таврії на заробітки. Вів дуба недосвідчений чоловік. Ну й наскочили на отой камінь.. Щось чоловіка 40 втопилося. Багатьох на цьому острові й поховано.

Наближаємось до Сухенького, або Лишнього порога. Далеко на правому березі видно високі дерева:

— За отими деревами вже Кічкас... Верстов 15 буде...

Переїхали Сухенький поріг. Завдовжки цей поріг метрів 200.

Дощ перестав іти. Із-за хмар висунулося сонце. Сушимось. Лишилось переїхати ще один, останній поріг — Вільний. Від Сухенького до Вільного — 3—4 кілометри. Наблизившись до Вільного, причалюємо човна до лівого берега й виходимо на гранитовий плац. Посеред плацу стоїть пірамідальної форми обеліск, що його збудовано на спомин про спорудження каналів на Дніпровських порогах. До речі, слід сказати кілька слів про канали.

Перший канал було збудовано на Старо-Кайдацькому порозі. Почали його будувати року 1833 і будували протягом чотирьох років. Року 1843 почали будувати канали й на інших порогах. Будували їх протягом 10 років. Обійшлися ці канали 2.000.000 карбованців.

Крім нових каналів, на кожному порозі є так званий старий, або козацький хід, що ними користувались запорожці. На цьому ж таки обеліску позначено, яких років була найвища вода у Дніпрі. За останні роки найвища вода була в 1917 році.

Вирушили далі. Йдемо каналом Вільного порога. Цей поріг нагадує про більші пороги. Новий хід тут завдовжки три чверті кілометра. Виходимо з канала і прощаємось з останнім, дев'ятим порогом. А разом з ним прощаємось і з усіма порогами, що лишилися позаду нас на далечині 65 кілометрів.

Може ми їх ще побачимо, а може й ні: сховаються вони навіки під Дніпровськими хвилями... А зараз:

— Дайош Кічкас!

Майбутнє серце України

Ми стоїмо на високому насипу кічкаської залізниці і скільки зору вистачає озираємо місце, де незабаром заб'ється нове серце України. Ліворуч — Дніпро. Через нього велетнем залізним конем скакнув Кічкаський міст. Праворуч — півдугою загнулась колія залізниці. Просто — високий кряж. А внизу, у глибокому трекутнику, — німецька колонія Кічкас. Віднині — центр будівництва Дніпрельстану.

Що кидається нам у око — це незвичайний рух. Куди не глянеш — усюди люди, підводи, кудись поспішають, щось роблять. На обох берегах Дніпра сиплять насипи для залізничних колій. Там сотні людей і підвод підвозять землю. А ген по той бік Кічкасу один за одним виростають будинки — будується робітниче селище. Нижче Кічкаса Дніпро перерізане лінією прапорців: там скоро робитимуть перемичку¹⁾.

Йдемо до Кічкасу. На вулицях надзвичайний рух. Сьогодні субота: працю залишили о першій годині. Багато робітників уже поїхали до Запоріжжя. Йдемо до контори Дніпрельстану. Співробітник коротко поінформував нас:

— Проводяться підготовчі роботи. . . Будуємо підходні путі до Дніпра... Робітниче селище... Жити тут ніяк нема де. Одержуємо різні матеріали. Робітників поки що працює біля 2.000 чоловіка. В серпні робитимем першу перемичку...

З контори йдемо до місця перемички. Посередині Дніпра острів. На острові — прапорець. І на обох берегах Дніпра прапорці. Перемичку зроблять спочатку тільки до острова. Вода йтиме поза островом. А потім вже від острова до другого берега.

Отут, де колись переправлялись татарські орди, з часами на всю Україну заговорить електро-велетень.

Пішли на гори, де сиплять насип. Заглянули до нового робітничого селища.

Ростуть нові будиночки, як гриби після дощу. Спустилися з гори до Кічкасу. Йдемо вулицею. Раптом:

— Здрастуйте!

— Доброго здоров'я!

Передо мною знайоме обличчя.

— Де я вас бачив?

— І я вас десь теж бачив.

Пригадали. Він був заступником зава в одному з харківських видавництв. Доводилось з приводу гонорару частенько сваритися. Питаю:

— Чого це ви тут?

— Я працюю на Дніпрельстані. А ви звідки тут?

— А я приїхав довідатися, що тут у вас робиться. Сьогодні ж їду до Запоріжжя.

— О п'ятій годині буде автобус, що йде з Дніпропетровського.

Попрощалися. Пішли вулицею Кічкасу. Куди не заглянемо — скрізь повно людей. Робітники, що здалека сюди поприїздили жаліються:

— Хоч умри, нема де жити...

На стовпах об'яви: є вже тут ціла низка організацій та гуртків. Навіть драмгурток закликає товаришів на свої збори. Життя тут розпочинається з усіма властивими йому деталями, і не на короткий час.

Прийшли до місця зупинки автобуса. Чекаємо. Вже шоста година, а автобуса нема. Мабуть через дощ не вирушив з Дніпропетровського.

¹⁾ Автор був на Дніпрельстані в травні місяці. Редакція.

— Мабуть, його й не буде сьогодні...

— Ходімте на станцію. О дев'ятій годині потяг буде.

Пішли на станцію. Бідолага К. знов пер на гору плужансько-утодіковський крам. Хтось із товаришів запитав:

— Що ж тобі заспівають Панови, Биковці та Лебеді, що ти нічого не продав?

К. відповів:

— Це не важно. Важно те, що я переїхав усі чисто пороги й побував на Дніпрельстані.

К. каже правду. Хто хоче побувати на Дніпрельстані, неодмінно, мусить переїхати пороги. Без цього не можна мати уявлення про Дніпровську проблему.

О дев'ятій годині вечора ми виїхали до Запоріжжя.

Анатоль Гак

ВЕЧІР

З минулого

Перекинулись тінню тополі
Через будку і рейковий шлях.
Розливається вечір поволі
Туманами в широких полях.
Пролетів паротяг біля будки,
(Прогриміли вагони слідком),
Чорним димом сторожку закутав
У тополі з вишневим садком.
На переїзді згорблена постать,
Полинялі в руках прапорці,
Провела журним поглядом потяг,
Покотилась сльоза по щоці...
Сіра постать до будки вертає
На ослінець під вишні рясні

Десь сини з ешелоном гуляють,
Розкидаючи полем пісні.
Ліс повторює згуки луною,
Шарудять коло ніг камінці...
В тумани до останнього бою
Полетіли червоні бойці...
Перекинулись тінню тополі
Через будку і рейковий шлях.
Суне ніч і ховає поволі
І тополі і тіні в полях.

О. Хотиненко